

kursens fald i 1817 og 1818 må skyldes en større eksport til forbedrede priser, men at det desværre er ukendt, hvor stor eksporten var, kunne man nævne, at disse tal findes hos Falbe-Hansen i hans bog om stavnsbåndsløsningen II p. 16 og p. 37. Når korn-eksportens omtrentlige konstante størrelse mellem 1820 og 1840 tages som bevis på, at kornproduktionen er øget under landbrugs-krisen, da befolkningen i mellemtiden er steget, er der ikke taget hensyn til at befolkningen under krisen i højere grad kan have ernæret sig ved kartofler. Et register, som i høj grad savnes, kan vel forventes, når værket engang efter planen er fuldført.

Disse og lignende svagheder er vanskelige at undgå i et så stort værk. Afgørende er imidlertid, at vi her har fået et værk med en næsten utrolig mængde hidtil ukendte enkeltheder om vor industrielle udvikling. Vor viden er blevet uhyre forøget. Vi står over for en stofrigdom, som historikere og økonomer vil kunne ose af i lang tid fremover.

Rich. Willerslev.

Om Byhistorie.

Noter til en Anmeldelse.

»Forsöken till överblick och syntes äro lika nödvändiga som specialforskningen.»

Folke Lindberg i Svenska stadsförbundets Tidsskrift. 1950.

I Anledning af Dr. O. Norns Anmeldelse af min 1947 udgivne Bog, Vore Byer 1, i indeværende Tidsskrift 11. R., 2. Bd., p. 322 ff., finder jeg Anledning til — uden at inklade mig paa Enkeltheder i hans Kritik — at gøre opmærksom paa, hvad der for mig staar som det fundamentalt bærende i min Bog. Jeg er tillige af den Formening, at dette har almen Interesse for alle, der dyrker vore Byers Historie. Det er ikke mindst aktuelt med Henblik paa det planlagte Værk om Flensborg.

Man ser nu paa Byer og deres Historie paa en helt anden Maade end blot for en Menneskealder siden.

Industrialismens Gærning har det bl. a. været, i Pagt med Kapitalismen og Liberalismen at fremme Byernes Vækst hele Kloden over. I de mere fremskredne Kultursamfund — d. v. s. de, hvor Industrialismen er slaaet stærkest igennem — tenderer Byerne til at optage i sig langt mere end Halvdelen, i visse Lande 75 p.ct. af den samlede Befolkning. Som Samfundene efter-

haanden har udviklet sig, er den moderne Kultur godt paa Vej til helt og holdent at blive en ren Bykultur paa Godt og Ondt som den, der faktisk var raadende i de antike Samfund.

Det er denne Kendsgærning, der har aabnet Ojnene — efterhaanden ogsaa herhjemme — for Nødvendigheden af indgaaende at studere Byerne, deres Væsen og deres Maade at opføre sig paa, men ikke blot som de er i Ojeblikket. En rationel Byanalyse kræver tillige et nøje Studium af paagældende Bys Fortid — dens Tilblivelse, Udvikling og Vækstbetingelser. Kun derved er det muligt til Bunds at forstaa, *hvorfor* den er, som den er og *hvorledes* den i Tidernes Løb er blevet netop som den er den Dag i Dag, med de og de Tendenser i sig — først og fremmest af økonomisk og social Natur. Studiet af Byers Historie er blevet en paatrængende kulturel Nødvendighed og Indleven i en Bys Fortid er den nødvendige Forudsætning for alle, der har med den og dens Fremtidsskæbne at gøre, hvis de skal kunne behandle den vel. Det gælder i første Linie Teknikere og Politikere. Og Nødvendigheden understreges særlig stærkt herhjemme, fordi Byplanloven af 1938 kræver Byplaner udarbejdet for alle Bebyggelser paa mere end 1000 Beboere.

At Byhistorie som en saare vigtig Side af Tidernes almindelige Historie fortjener at studeres, er en saa selvfølgelig Sag, at den ikke kræver nærmere Motivering.

Mægtig Energi og megen Aandskraft er da ogsaa indtil denne Dag sat ind paa at klarlægge de Kræfter, der har betinget Byers Opstaaen, deres Trivsel — og det modsatte — alt indenfor den hævdvundne Historieforsknings Ramme. Det turde her være tilstrækkeligt at nævne, hvad en Historiker som Pirenne har udrettet til Klarlæggelse af specielt de belgiske Byers Skæbne og Indsats. Den nutidige Historieforsknings Arbejde med og for Byhistorie er imidlertid i de senere Aar blevet suppleret med Studier, fremkaldte af andre Problemstillinger, først og fremmest Sociologien. Dennes Studieobjekt i videste Forstand er de menneskelige Samfund. Kollektive Fænomener som Byers Opstaaen, Udvikling og Organisation falder i Virkeligheden naturligt ind under denne Videnskab. Og her har nylig Amerikaneren Lewis Mumford ydet sin store Indsats med Bogen: *Stadskultur*, hvori han analyserer »Civilisationens mest typiske og kritiske Produkt, Storbyen«¹. Men ogsaa Kulturgeografien har meldt sig med sine Synspunkter. Den beskæftiger sig med de Sider af Geografien, der gaar ud paa at klarlægge Mennesket i dets Forhold til Er-

¹ L. Mumford: *Stadskultur*. Svensk Udgave 1942.

hvervsliv og Bebyggelse, set i Sammenhæng med de geografiske Faktorer. Ogsaa Socialøkonomien bør nævnes i denne Forbindelse, ligesom det er naturligt, at juridiske og kunstneriske Synspunkter maa gøre sig gældende under Studiet af Byer. Disse Bestræbelser for — fra forskellige Sider — at trænge ind i Byernes inderste Væsen, ind til deres Kærneproblemer, løber sammen i den Videnskab — eller rettere vordende Videnskab — man i Frankrig kalder *Urbanisme* og her har en begavet Talsmand i Pierre Lavedan. Betegnelsen *Urbanisme* er mere omfattende end det tyske *Städtebau* og det angelsaksiske *Townplanning and housing*. *Urbanisme* er af Lavedan defineret som »det almindelige Studium af Byernes Betingelser (conditions), deres eksistentielle Fremtræden og Udvikling. Den støtter sig paa alle de alt nævnte Discipliner tilsammen: historiske, geografiske, sociologiske, økonomiske, juridiske og kunstneriske«. *Urbanismen* beskæftiger sig med Byen som en Totalitet og opfatter den som en levende Organisme, ja! et moralsk Væsen, omend af meget sammensat Karakter.

Det ejendommelige ved fransk *Urbanisme* er imidlertid, at den lægger en ganske overordentlig Vægt paa Studiet af Byplanen, dens Tilblivelse og Ændringer, og hvad, Tid efter anden, er bygget paa Grundlag af den. Den nærmer sig derfor paa dette Punkt i nogen Grad tysk *Städtebau* og engelsk *Townplanning and housing*, fordi den saa stærkt fremhæver Vigtigheden af at studere Byarkitekturen, heri indbefattet Byplanerne. *L'architecture urbaine* falder følgelig nøje sammen med, hvad jeg har kaldt *Bybygning*¹.

Samtidig med at *Urbanismen* nyder godt af, hvad de alt nævnte Videnskaber med deres Synspunkter har bragt, og stadig bringer frem, til Oplysning om Byer i Fortid og Nutid, søger den altsaa at trænge ind i det vældige Stof *paa en ny og egen Maade*. Denne *Urbanismens* specielle Indstilling er den direkte Konsekvens af og nedstammer fra moderne Byplanlægning og dennes Arbejde i Theori og Praksis — den altfor sent fødte Offensiv mod de sørgelige sociale og rent menneskelige Følger af Liberalismens *Laissez-faire*, *Laissez-aller* Princip, der med Industrialismens og Kapitalismens Velsignelse i Løbet af nogle Menneskealdre havde skabt de noksom kendte fortvivlede Forhold i Byerne Verden over, først og fremmest i Storbyerne.

Urbanisten sætter i sine Byundersøgelser ind der, hvor ogsaa den moderne Bybygger (herhjemme med et altfor snævert Udtryk kaldet *Byplanlægger* eller med det noget bedre, *Byplan-*

¹ P. Lavedan: *Qu'est-ce que l'Urbanisme* (1926) p. 1 ff.

arkitekt) retter sit Søgelys, inden han gaar i Gang med den praktiske Løsning af den ham stillede Opgave. Ogsaa for ham gælder det om at faa klarlagt, hvorledes det Bysamfund, han beskæftiger sig med, egentlig fungerer. Han ved — bør i al Fald vide — at en Bys Funktioner af alle Slags afspejler sig tydeligt og klart i Byplanen og i Bebyggelsen og at der i begges Udvikling gives Vejledning til at forstaa, hvad Hensynet til Byens fremtidige Udvikling kræver af hans Dispositioner. Til selve Byplanens vigtigste Elementer hører Gadenæt, Torve, andre Pladser, aabne (grønne) Omraader, eventuelt ogsaa Havn og i nyere Tid Jærnbaner og Flyvepladser. Og hvad afslører ikke Bebyggelsen langs Gader og randende Pladser med Boliger af forskellig Art, medens Bygninger for det offentlige Liv, for Aandsliv og Erhvervsliv fortæller deres — alt selvfølgelig set i Forhold til vedkommende Bys Beliggenhed, Opland og Trafikveje til Lands og Vands. I alt dette søger han at finde de Udviklingslinier, der kan siges at være livsvigtige, de Love, der er gældende for netop den By, han beskæftiger sig med og hvis Gavn han er sat til at varetage — vel vidende, at alle de Byelementer, der rummes indenfor Byplan og Bebyggelse afslører det egentlige i dens Liv¹.

Der er for mig ingen Tvivl om, at Byhistorikere ogsaa herhjemme bør tage Lære af Urbanismen i fransk Forstand, hvis de vil have fat i det væsentlige i en Bys funktionelle Udvikling. Jeg har selv forlængst gennem et mangeaarigt Samarbejde med Udøvere af Bybygning — denne saa interessante Kombination af Videnskab, Teknik og Kunst — forstaaet, at de paa deres Felt sad inde med en Byforskningsmethode af allerstørste Værdi for Byhistorikeren, der skal skildre en Bys skiftende Tilværelsesformer gennem Tiderne. I de mange Bymonografier, der efterhaanden har set Lyset, er denne specielle urbanistiske Methode kun i ringe Grad anvendt. Der er sket Tilløb dertil, men Methoden er hidtil ikke ført ud i alle sine Konsekvenser.

Min Bog — første Bind af Vore Byer, Studier i Bybygning, der behandler Tiden 1536—1600 — har jeg udgivet med det Formaal at vise, hvorledes den moderne Urbanismes Methode, sluppet løs paa vore Byers Historie, kan anvendes, og hvilke Resultater en Undersøgelse paa dette Grundlag kan give. Det var min Hensigt, er i al Fald mit Haab, at vordende Forfattere af Bymonografier vil tage Lære deraf og lægge paagældende Bys Bybygning til Grund for deres Skildring. Thi, som jeg skrev i

¹ En monsterlig Byanalyse foreligger for Holbæks Vedkommende i: Holbæk Byplan. Teknikerudvalgets Redegørelse, udgivet 1945 af L. Malchow-Møller.

Indledningen: »Fremgangsmaaden vil utvivlsomt vise sig frugtbar. Thi først, naar den enkelte Bys Bybygningshistorie er omhyggeligt og udførligt udredet, baade for Byplanens og Bebyggelsens Vedkommende — med Forudsætninger — først da vil man med virkeligt Udbytte og paa anskuelig, overbevisende Maade kunne skildre Byens Mennesker, deres Liv og Færden Hellig og Søgn, deres Virke og Arbejde, deres Styrelse og Organisationer, som alt dette har formet sig Slægt efter Slægt. Haardtsavnede Milieuskildringer af forskellige Befolkningsklassers sociale Vilkaar vil kunne faa Liv og Form — ikke at tale om, at Behandlingen af bærende offentlige Institutioner af alle Slags og af private Erhverv vil træde klarere frem, naar de knyttes intimt sammen med Stederne og Bygningerne, hvor det alt er foregaaet».

Og hermed er jeg naaet til noget for mig meget væsentligt — »Stederne og Bygningerne hvor det alt er foregaaet».

Byhistorie er jo en Form for Topografi og giver derfor Historikeren en glimrende Lejlighed til at demonstrere Forhold, Tilstande og Begivenheder i intim Tilknytning til Steder. Det er jo netop det store Fremskridt, der er naaet i det sidste Slægtled indenfor Historikerkreise, at man ret har forstaaet, hvilken Værdi, der ligger i, at historiske Foredrag kan foregaa umiddelbart paa »Stedet«, hvor det, der er Foredragets Indhold, er foregaaet. Det giver den mundtlige Fremstilling en ganske anderledes Sangbund i Tilhørernes Sind. Og endnu større Værdi har det selvfølgelig, naar »Stedet« tillige rummer Fortidsminder af en eller anden Art. Ogsaa Byvandring er kommet paa Mode og selv Skolerne dyrker geologisk-historiske Udflugter, der kan strække sig over flere Dage. Faar saaledes det *talte* Ord mere Vægt, gælder — eller burde i al Fald — det samme gælde ogsaa det *skrevne* Ord.

Det har unægtelig undret mig en Del, at Dr. O. Norn i sin — om jeg saa maa sige — Anmeldelse af Bogen øjensynligt ikke har forstaaet, i al Fald ikke med et Ord antydte, hvad der var den egentlige Hensigt med Bogen. Jeg mente selv, det var sagt tydeligt nok — og andre saavel i Indland som i Udland har ikke været i Tvivl om Meningen.

Jeg kunde have valgt at skildre en enkelt By og paa den anvendt den Methode, jeg saa stærkt anbefaler. Naar jeg har foretrukket at give en Skildring — efter Anmelderens Mening ganske vist en meget mangelfuld Skildring — af samtlige vore Byer, skyldes det min sædvanlige Trang til at *orientere* mine Landsmænd i den Fylde af Monumenter, vi har overtaget fra Fortiden — og en By er jo ogsaa et Monument. Det er samme Trang, der har fremkaldt saa mange af mine Skrifter. Baade

disse og Bogen om vore Byer har derfor Karakteren af Oversigtsværker. I Følge Sagens Natur kan de ikke udtømme Æmnerne til Bunds og selvfølgelig maatte de i Tidens Løb forudsættes supplerede med Specialundersøgelser, der vel vilde lægge Beslag paa mange Menneskers Arbejdskraft, men saa ogsaa efterhaanden skaffe os en Række monografiske Arbejder over et enkelt Monument eller en Gruppe af Monumenter. Som et udmærket Eksempel paa en saadan monografisk Behandling skal jeg nævne Dr. O. Norns Arbejde om et enkelt Byelement i sin Bog: Christian III's Borge. Men ogsaa Specialværker vil jo altid være udsatte for senere Korrektiver og selv Dr. Norn indrømmer, at om Borge som Gottorp og Aalborg er det sidste Ord ikke sagt endnu; Specialundersøgelser — her arkæologiske — savnes. Ikke mindst i mine yngre Aar var orienterende Oversigtsværker faktisk højst paakrævede. De var det ogsaa i Bevaringsøjemed! Hvad vidste man dengang om vore Herregaarde, Bypalæer, Landgaarde og Lyststeder — eller om vore Kløstre. Hvor var alt dette at finde — og hvad var det værd! Hvormange forstod at paaskønne Værdien af vor »Architecture urbaine«! Nu faar jeg ganske vist af en ung Forsker at vide, at — som Bogen om Vore Byer — er heller ikke disse mine tidligere Arbejder meget værd. Det turde dog vel ikke betragtes som en Forbrydelse at befatte sig med historiske, her arkitekturhistoriske, Oversigtsværker!

Det er jo saa ofte omtalt som et Savn — og en Mangel — ved vore Dages historiske Litteratur, at den i saa overvejende Grad beskæftiger sig med Specialundersøgelser, Punktstudier. Man savner — og ønsker — Værker, der tager større Æmner op, spændende over længere Tidsrum eller paa anden Maade er af særlig omfattende Karakter. Der skal selvfølgelig et vist Mod til at give sig i Lag med Arbejder af sidstnævnte Art, fordi, som alt sagt, Problemstillingen i slige Værker nødvendigvis maa forenkles og mange Detaljer overlades til Fremtiden. De vil derfor let kunne blive Skydeskive for Specialforskeres gloende Pile. Paa Bystudiernes Omraade er der dog een Mand, der har vovet sig frem og igennem en Aarrække skænket os Oversigtsarbejder af høj Værdi — Hugo Matthiessen. Han har dog nærmest dyrket Byerne, som de var i Middelalderen, men har ogsaa lejlighedsvis taget det 16. Aarhundrede med og Dr. Norn lader mig skaansomt vide, at han »allerede har ridset vore Byers Struktur og Udseende op og det med langt klarere og tydeligere Træk« end jeg. Jeg bøjer mig naturligvis for v. Dyck, men enhver har vel sine Fortrin. Et saadant Fortrin skulde da, efter min ringe Mening i al Fald være det, der jo overhovedet er min Bogs Idé — den kon-

sekvente Gennemførelse af Bybygningsmetoden over en bred Front. Men denne Egenskab ved Bogen har jo, som anført, ikke interesseret min Kritiker det mindste. At han mener, den egentlig er overflødiggjort af Hugo Matthiessens tidligere Arbejder, kan jeg jo kun tage til behagelig Efterretning.

Naar jeg ikke indlader mig paa en Droftelse med Dr. Norn om Enkeltheder i hans Kritik, er det, fordi jeg anser den for ørkesløs. Vi staar for langt fra hinanden.

Vilh. Lorenzen.

Svar.

Dr. Lorenzen har i sine Noter følt Trang til at indskærpe Læser og Anmelder sin Bogs Hensigt; at denne ikke skulde være aabenbar for Anmelderen, kunde — om dette virkelig havde været Tilfældet — kun skyldes den lidt uklare Definition af Begrebet »Bybygning«, som han iøvrigt af Skyldighed overfor Forfatteren og til Læserens behagelige Orientering S. 323 har citeret in extenso.

Til Noternes talrige Ord om, hvor mange nye og gamle Videnskaber der vil opgaa i den vordende, »Bybygning«, skal blot bemærkes, at denne — om man ellers kan anerkende den som en selvstændig Videnskab — under alle Omstændigheder maa være underlagt al Forsknings Grundlov: at ingen sikker Synthese lader sig danne uden forudgaaende omhyggelig Analyse. Ved at fremdrage og kommentere et Par Exempler paa den i Vore Byer I ikke sjældent forekommende Form for Analyse, har jeg imidlertid søgt at paavise, hvor svagt Dr. Lorensens Arbejde i saa Henseende er. Dets eventuelle Fortrin frem for Hugo Matthiessens synes jeg trygt, vi begge kan overlade til Læseren at finde.

Otto Norn.

En Bemærkning til »Moderne Engelsk Historikerskole. Økonomisk Historie. Nogle Aspekter«. Af Astrid Friis.

Hist. Tidsskrift 11. rk. 2. bd. S. 268 ff.

Ved gennemlæsningen af professor Astrid Friis' fortjenstfulde artikel i Historisk Tidsskrift — man synes blot den er lidt for bredt anlagt i betragtning af, at faktisk ingen af de nævnte engelske arbejder berører danske forhold — bemærker man med undren, at hun nævner en hel del ikke-englændere, nemlig for-